

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

**ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ**

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Π. ΠΕΡΣΕΛΗΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΚΑΣΟΥ (1824) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΑΙΡΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΘΗΝΑ 1996

Εμμανουήλ Π. Περσελής

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΚΑΣΟΥ (1824) Ιστορική θεώρηση και επίκαιρες επισημάνσεις*

Η ολοκληρωτική προσφορά του ανθρώπου σ' ένα από τα ύψιστα και ευγενικότερα ιδανικά, όπως είναι το ιδανικό της ελευθερίας, είναι αναμφίβολα πράξη μεγάλου ηρωισμού και γι' αυτό μόνο από τολμηρές και αποφασιστικές υπάρξεις είναι δυνατή η πραγματοποίησή της.

Ο Έλληνας και η Ελληνίδα, όπως μας διδάσκει η ιστορία, όταν ευρίσκεται μπροστά στο δίλημμα: δουλεία ή ελευθερία· προτιμά χωρίς δισταγμό την ελευθερία, έστω και όταν ακόμη πρέπει να θυσιάσει γι' αυτή την ίδια του τη ζωή. Τέτοιες ολοκληρωτικές προσφορές, όχι μόνο μεμονωμένων προσώπων αλλά ολοκληρών χιλιάδων ανθρώπων από κοινού, έχει πάρα πολλές να παρουσιάσει η περίοδος της ελληνικής ιστορίας που αναφέρεται στην Επανάσταση του 1821.

Μια απ' αυτές τις προσφορές είναι και το Ολοκαύτωμα στον ιερό δωμό της πατρίδας σύσσωμων των Κασιωτών τρία χρόνια μετά την εξέγερση του ελληνισμού για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Μα το Ολοκαύτωμα της Κάσου διαφέρει αρκετά από πολλά άλλα παρόμοια. Και αυτό, γιατί οι Κασιώτες ζούσαν σχεδόν υπό καθεστώς *αυτονομίας*, όπως και πολλοί άλλοι νησιώτες, μέχρι την έναρξη της Επανάστασης¹. Δεν ήταν τόσο καταπιεστικός ο τουρκικός ζυγός γι' αυτούς. Η είδηση όμως ότι οι Έλληνες ξεσηκώνονται για την ελευθερία, την πατρίδα και τη θρησκεία, δεν τους άφησε αδιάφορους και ασυγκίνητους.

* Επεξεργασμένη μορφή κειμένου πανηγυρικού λόγου. Ο λόγος εκφωνήθηκε στον ιερό ναό αγίου Σπυρίδωνος Κάσου την 7η Ιουνίου 1994 στα πλαίσια των επίσημων εορταστικών εκδηλώσεων, τις οποίες οργάνωσε ο Δήμος Κάσου για τα 170 χρόνια του Ολοκαυτώματος της Κάσου.

1. Βλ. Εμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη (1930), Η συμβολή της Κάσου εις την Ελληνικήν Επανάστασιν του 1821. Μετά σημειώματος περί της συμβολής ολοκληρώου της Δωδεκανήσου. Εν Αθήναις, σ. 17.

Οι Κασιώτες καθόλου δε σκέφτηκαν να εκμεταλλευτούν το προνόμιο της αυτονομίας, ή να συνεχίσουν να πλέουν και να πλουτίζουν με τα εμπορικά τους καράβια στα παράλια του Εύξεινου Πόντου, της Αφρικής και της Συρίας. Αντί για όλ' αυτά, προτίμησαν με την κήρυξη της Επανάστασης να μετατρέψουν τα πλοία τους σε πολεμικά και να βοηθήσουν αποφασιστικά με όλες τους τις δυνάμεις το αγωνιζόμενο έθνος.

Μυημένοι οι Κασιώτες από πολύ νωρίς στα μυστικά της Φιλικής Εταιρείας, της οποίας αντιπρόσωπος στην Κάσο ήταν ο Ηλίας Ιω. Κακομανώλης², επαναστατούν από τον Απρίλιο κιόλας του 1821 με αρχηγούς τον Νικόλαο Γρηγοριάδη, Θεόδωρο Κανταριζή, Ιούλιο Μηνά, Βασίλειο Χατζηαντωνίου, Γεώργιο Γρηγοριάδη και αργότερα τον Νικόλαο Γιούλιο, κ.ά.³.

Το ενδιαφέρον τους για τον εθνικό ξεσηκωμό των Ελλήνων οι Κασιώτες το φανερώνουν με δυο έγγραφά τους προς τους προκρίτους της Ύδρας, το ένα γραμμένο στις 23 Απριλίου και το άλλο στις 5 Μαΐου 1821⁴. Με τις επιστολές τους ζητούν να πληροφορηθούν για την προετοιμασία του Αγώνα και παρακαλούν τους Υδραίους ν' απαντήσουν το συντομότερο: *«όλα τα ακολουθα από την σήμερα τρέχουν εις τον κόσμον, δια να έχωμεν την είδησιν και την άδειαν να κινηθούμεν και ημείς εις φύλαξιν και εις δοήθειαν της πατρίδος μας και του γένους»*, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη δεύτερη επιστολή. Ζητούν επίσης να τους ενισχύσουν με πολεμοφόδια και χρήματα για να μπορέσουν να εξοπλίσουν τα πλοία τους.

Οι Κασιώτες, λοιπόν, στέλνουν από τους πρώτους αρματωμένα πλοία για να ενωθούν με τον ελληνικό στόλο και βοηθούν τους γείτονες Κρητικούς στις επιχειρήσεις τους εναντίον των Τούρκων.

2. Το πρωτότυπο δίπλωμα του Ηλία Ι. Κακομανώλη, με το οποίο πιστοποιείται η ιδιότητά του ως μέλους της Φιλικής Εταιρείας, σώθηκε και δωρήθηκε πριν μερικά χρόνια στο Δήμο Κάσου από μέλος της οικογένειάς του. Με τη φροντίδα των δημοτικών αρχών το δίπλωμα εκτίθεται σε περίοπτη θέση στο Δημαρχείο Κάσου.

3. Βλ. «Συνοπτική Έκθεσις των Κασίων Αγώνων». Εκ της Τυπογραφίας Ν. Βαρβαρέσου. Υπό Ν. Γρηγοριάδη Κασίου, χ.χ. [Ολόκληρο το περιεχόμενο του φυλλαδίου δημοσιεύτηκε στο *Δωδεκανησιακόν Αρχεῖον* (σύγγραμμα περιοδικόν, εκδιδόμενον υπό της εν Αθήναις Δωδεκανησιακής Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας), τόμος έκτος, εν Αθήναις 1974 από τον Ν. Γ. Μαυρή (σ. 180-186). Ο Ν.Γ. Μαυρής θεωρεί, ότι το φυλλάδιο δημοσιεύτηκε στην Αθήνα μεταξύ Μαρτίου 1844 και Νοεμβρίου 1845. Βλ. Ν. Γ. Μαυρή, «Ένα σπανιώτατο και άγνωστο φυλλάδιο για τους αγώνες των Κασίων», ό.π., σ. 179 (σ. 178-186)].

4. Τα κείμενα των εγγράφων δημοσιεύονται στο πολύτιμο έργο: Νικ. Γ. Μαυρή (1937), *Ιστορικόν Αρχεῖον Κάσου*, τόμος Α': Γενικόν Αρχεῖον-Διπλωματικά έγγραφα-Κασίων έξοδα-Ναυτικά ημερολόγια, Αθήνα, σ. 23-24.

Σε μια απ' αυτές τις επιχειρήσεις σκοτώνεται στις 18 Απριλίου 1822 στη Γωνιά Κρήτης ο γενναίος καπετάνιος Θεόδωρος Κανταριζής, ο οποίος τόσες πολλές υπηρεσίες είχε προσφέρει με το πολεμικό του πλοίο «Σαμψών» στις κατά θάλασσα συμπλοκές των Κρητικών με τους Τούρκους⁵.

Η γενναιότητα όμως των Κασιωτών και οι καταστροφές που προξενούσαν στον εχθρικό στόλο επρόκειτο να πληρωθούν με δαρύτατο τίμημα από τους Τούρκους. Ο Σουλτάνος, αποφασισμένος να εκδικηθεί τους Κασιώτες, αναθέτει στον Ιμπραήμ πασά της Αιγύπτου να εκστρατεύσει εναντίον της Κάσου. Ο Ιμπραήμ πασάς με χαρά αναλαμβάνει αυτή την αποστολή. Και αυτό, γιατί πίστευε ότι για να κινηθεί με ευκολία προς την Πελοπόννησο δεν αρκούσε μόνο να υποδουλωθεί η Κρήτη, αλλά πως και η Κάσος έπρεπε να σταματήσει με τα πλοία της να σκορπίζει τον πανικό στον αιγυπτιακό στόλο. Έτσι, κατά τα μέσα Μαΐου 1824 εμφανίζονται στα παράλια της Κάσου 25 αιγυπτιακά πλοία υπό τον Ισμαήλ Γιβραλτάρ και αρχίζουν να βομβαρδίζουν απ' όλα σχεδόν τα σημεία το νησί. Οι κάτοικοι του νησιού απαντούν με γενναιότητα στις επιθέσεις του εχθρού, γεγονός που ανάγκασε τον αιγυπτιακό στόλο ν' αποπλεύσει για την Κρήτη και τη Ρόδο⁶.

Η νίκη αυτή των Κασιωτών δεν τους εμπόδισε να διακρίνουν το σοβαρό κίνδυνο που διέτρεχε ο τόπος τους. Για το λόγο αυτό στέλνουν εσπευσμένα, αμέσως μετά τη νίκη, αναφορές τόσο προς τα μέλη της Ελληνικής Διοίκησης του Αγώνα στο Ναύπλιο, όσο και προς τους προκρίτους της Ύδρας⁷. Στις αναφορές αυτές εκφράζεται εναργέστατα ο φόβος και η αγωνία των Κασιωτών για την επικείμενη καταστροφή του τόπου τους από τον αιγυπτιακό στόλο. Αναγνωρίζουν με πολύ ειλικρίνεια και ρεαλισμό, ότι σε μια νέα επιδρομή του εχθρού ούτε τα πλοία τους, ούτε το έμπυχο υλικό ήταν ικανό να εμποδίσει την καταστρεπτική ορμή του εχθρού. Σε μια από τις πιο δραματικές αναφορές των κατοίκων της Κάσου

5. Βλ. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη (1930), ό.π., σ. 20.

6. Βλ. έγγραφο υπ' αριθ. 23409 από το αρχείο των αγωνιστών της Εθνικής Παλιγγενεσίας της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος. Ολόκληρο το κείμενο του εγγράφου, το οποίο είναι πιστοποιητικό της «Κοινότητος Κάσου» με ημερομηνία 15 Ιανουαρίου 1839 και αναφέρεται στην προσφορά του Κασιώτη αγωνιστή Ιω. Γρηγοριάδη κατά την εξέγερση των Κασιωτών εναντίον των Τούρκων, δημοσιεύεται στο Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη (1930), ό.π., σ. 39-42.

7. Τα κείμενα των αναφορών δημοσιεύονται στο Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 69-70.

προς τη Διοίκηση, με ημερομηνία 17 Μαΐου 1824, αναφέρονται μεταξύ των άλλων και τ' ακόλουθα:

«Με μεγίστην δίαν γράφομεν όλοι οι ομογενείς κάτοικοι της νήσου Κάσου κλαιόμενοι εις την Σεβαστήν Διοίκησιν, ειδοποιούντες την υμετέραν κορυφήν, ότι τρεις ημέρας έχει σήμερον ο αιγυπτιακός στόλος όπου, έχει πλόκον την νήσον ημών, καθ' όλα τα μέρη· μάλιστα την ημέραν της Αναλήψεως μας έκαμε και ένα φοβερόν πόλεμον, πλην χάριτι θεία δεν εβλάφθη ουδείς των χριστιανών, λοιπόν παρακαλούμεν την Σεβαστήν ημών Διοίκησιν και μητέρα να μας προφθάση δοήθειαν θαλάσσιον και λοιπά· δι' όνομα και αγάπην Θεού, κάμετε έλεος δια ημάς τους κατοίκους της νήσου Κάσου, επειδή και η γενναιότης και μεγαλοψυχία ημών είναι μεν πρόθυμος, όμως κατά την θαλάσσιον δύναμιν πολύ σας παρακαλούμεν να μας προφθάσετε...»⁸.

Η Σεβαστή όμως Διοίκηση απάντησε στις απεγνωσμένες εκκλήσεις των Κασιωτών, στις 27 Μαΐου 1824, ότι:

«...Η Διοίκησις, ως κοινή μήτηρ δεν θέλει αδιαφορήσει και εις τας πολεμικάς χρείας, και φθάσαντος του δανείου θέλει σας οικονομήσει αναλόγως. Τα πολεμικά πλοία εξ Ύδρας και Σπετσών δεν εκπλέουσιν ακόμη εξ αιτίας όπου το ταμείον δεν έχει χρήματα να πληρώση τους ναύτας· άμα όμως φθάσουν τα χρήματα και πληρωθούν οι ναύται θέλουν έδγει ευθύς επειδή είναι έτοιμα...»⁹.

Ο εχθρός όμως, όπως ήταν φυσικό, δεν ήταν δυνατό να περιμένει να φθάσει πρώτα το δάνειο, το οποίο ανάμενε η Ελληνική Διοίκηση του Ναυπλίου από το εξωτερικό, και έπειτα να πλεύσει εναντίον της Κάσου. Γι' αυτό, στις 27 Μαΐου 1824 επανέρχεται ο

8. Βλ. Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 70.

9. Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 71-72. Για εκτενή σχολιασμό ολόκληρης της απάντησης, βλ. Εμμανουήλ Π. Περσελή (1981), «Το ολοκαύτωμα της Κάσου. Μια σύγχρονη θεώρηση του θέματος», περιοδικό *Κάρπαθος*. Τριμηνιαία Δωδεκανησιακή Επιθεώρηση Λόγου και Τέχνης, χρόνος δεύτερος, τεύχος 7-8, *Κάρπαθος* (Φθιν.-Χειμώνας), (σ. 9-19), κυρίως σ. 12-14.

αιγυπτιακός στόλος ενισχυμένος και αποφασισμένος να καταλάβει το νησί και να εξοντώσει τους γενναίους κατοίκους του. Ύστερα από πολιορκία τριών ημερονυκτίων στις 30 Μαΐου γίνεται η αποδίδαση του εχθρού από «μέρος ανέλπιστον», όπως χαρακτηρίστικά περιέγραψε μερικά χρόνια αργότερα ο αυτόπτης μάρτυρας και πρώτος επαναστάτης Κασιώτης, καπετάν Νικόλαος Γρηγοριάδης¹⁰. Από εκείνη τη στιγμή αρχίζει το δράμα για τους γενναίους Κασιώτες. Η διαταγή του Χουσεΐν Μπέη, ο οποίος είχε τη γενική επίβλεψη και ευθύνη της αποδίδασης και κατάληψης του νησιού, ήταν να μη αφεθεί τίποτα όρθιο. Πανικόβλητοι οι κάτοικοι έτρεχαν να κρυφτούν στα βουνά και τις σπηλιές. Ενώ άλλοι, όσοι απόμειναν από τους αγωνιστές, έδιναν την τελευταία απέλπιδα μάχη προς τους Αιγυπτίους και Τουρκαλβανούς. Τελευταίος έπεσε στο πεδίο του άνισου αγώνα ο ηρωικός καπετάνιος Μάρκος Ιωάννου ή Μαλλιαράκης. Ο Μ. Μαλλιαράκης αγωνίστηκε γενναία μέχρι την τελευταία στιγμή, σκοτώνοντας πολλούς εχθρούς και εντυπωσιάζοντας με την ανδρεία του ακόμη και αυτόν τον Χουσεΐν Μπέη. Δίκαια λοιπόν αποκλήθηκε ο «Διάκος» της Δωδεκανήσου¹¹. Ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας της καταστροφής της Κάσου καπετάν Ν. Γρηγοριάδης μας πληροφορεί, ότι όσοι από τους αγωνιστές διασώθηκαν:

«...Απεσύρθηκαν εις οχυρά της Νήσου μέρη ανθιστάμενοι Ηρωϊκώς μέχρι τεσσάρων ημερών, ότε δια συνθήκης εγκαταλείποντες την Νήσον μετέβησαν εις Νάξον και Αμουργόν, ένθεν πάλιν δεν έμειναν αδιάφοροι εις τον γενικόν της Πατρίδος αγώνα, αλλά ναυτιλλόμενοι εις τα πλοία των λοιπών Νήσων, απωλεσθέντων των ημετέρων πλοίων επέκεινα των τριάκοντα δύο, συνενανμάχουν μέχρι της ευτυχούς αποδάσεως του Ελληνικού αγώνος»¹².

Αυτό δυστυχώς ήταν το τραγικό τέλος της Κάσου που σφράγισε γενναίους αγώνες τριών ολόκληρων χρόνων για την ελευθερία

10. Ν. Γρηγοριάδου, «Συνοπτική Έκθεσις των Κασίων Αγώνων», ό.π., σ. 182.

11. Βλ. Εμμ. Μ. Μελά (1975), Ο «Διάκος» της Δωδεκανήσου. «Δόξα και θάνατος» του Μάρκου Ιωάννου ή Μαλλιαράκη. Με περίληψη της συμμετοχής της Κάσου στην Επανάσταση του 1821. Αθήνα.

12. Ν. Γρηγοριάδου, «Συνοπτική Έκθεσις των Κασίων Αγώνων», ό.π., σ. 182.

και ανεξαρτησία της πατρίδας μας. Η ολοκληρωτική όμως καταστροφή της Κάσου θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, αν έγκαιρα ελαμβάνοντο τα κατάλληλα μέτρα και προφυλάξεις από την Ελληνική Διοίκηση του Ναυπλίου και τους προκρίτους της Ύδρας και των Σπετσών. Αυτό συμπεραίνεται από διάφορες επίσημες και ανεπίσημες σχετικές ειδήσεις και πληροφορίες που διασώθηκαν μέχρι των ημερών μας. Ορισμένες απ' αυτές είναι οι ακόλουθες:

Οι Υδραίοι είχαν πληροφορίες ήδη από το 1822, ότι ο γαμπρός του Αιγύπτιου πασά Μουχαρέμ Μπέης «σκοπόν έχει να περιέρχεται τα της Κρήτης παράλια, και αν λάβη καιρόν να κατακαύση τα της Κάσου καράδια...», όπως αναφέρεται σε σχετική είδηση εκείνης της εποχής¹³.

Επίσης ο Υδραίος καπετάνιος Δημήτριος Ανδρέου Βόκος είχε λάβει επιστολή από την Αλεξάνδρεια με ημερομηνία 26 Μαρτίου 1823 από την οποία επληροφορείτο, ότι ο αιγυπτιακός στόλος ετοιμάζετο «δια να ενωθή με εκείνον της Κωνσταντινουπόλεως, και να τραθήξουν δια Κάσον και προς ρέγουλάν σας»¹⁴.

Τέλος, από επιστολή που εστάλη στις 31 Μαρτίου 1824 από τη Σμύρνη, δηλαδή ένα περίπου μήνα πριν την εκστρατεία του αιγυπτιακού στόλου εναντίον της Κάσου, είχαν ενημερωθεί όλοι οι πρόκριτοι της Ύδρας για τα σχέδια του Σουλτάνου να καταστρέψει μαζί με άλλα νησιά και την Κάσο¹⁵.

Εκτός όμως από τις παραπάνω πληροφορίες που είχαν οι Υδραίοι, οι ίδιοι οι Κασιώτες, πολύ πιο πριν από τον άμεσο κίνδυνο που τους απείλησε στα μέσα Μαΐου 1824, έγραψαν την 1 Μαρτίου 1823 στους Υδραίους τις υποψίες τους για την επικείμενη καταστροφή του νησιού τους και ζητούσαν τη βοήθειά τους¹⁶. Όλες όμως αυτές οι προειδοποιήσεις, όπως και οι τελευταίες δραματικές εκκλήσεις των Κασιωτών για βοήθεια, έφθαναν σε ώτα μη ακουόντων. Μόνο όταν μαθεύτηκε η («ανέλπιστος») καταστροφή της Κάσου οι Υδραίοι έσπευσαν να γράψουν στους Σπετσιώτες:

«...Ενώ θρηνολογούμεν την ανέλπιστον καταστροφήν της Κάσου, πρέπει να ομολογήσωμεν,

13. Βλ. Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 45.

14. Ό.π., σ. 47. Βλ. και Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΣΤ', μέρος Α', Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης», σ. 113.

15. Τρύφωνος Ε. Ευαγγελίδου και Μ. Μιχαηλίδου-Νουάρου (1935), Ιστορία της νήσου Κάσου. Από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς. Εν Αθήναις, σ. 88-89, υποσημ. 2. Βλ. και Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 67.

16. Βλ. Ν.Γ. Μαυρή (1937), ό.π., σ. 46.

ὅτι ἡ προσβολή του ἐχθροῦ ἐκεῖ διέσωσε τας νή-
σους μας, τας οποίας ἠμποροῦσε νὰ καταλάβῃ
αιφνιδίως ὡς ἐκείνην. Εἰς μάτην ὅμως καὶ ἡ ει-
δοποιήσις αὐτῇ μας δίδεται δια τῆς θείας προ-
νοίας, εἴν και κωφεύσωμεν καὶ φράξωμεν τας αι-
σθήσεις μας, μὴ δια τὸν Θεόν, ἀδελφοί, μὴ ἀνα-
βάλλωμεν περισσότερον τὸν καιρὸν, ἀλλὰ ας δρά-
ωμεν ἀμέσως ν' ἀπαντήσωμεν τὸν ἐχθρόν...»¹⁷.

Τα Ὑδραῖκα καὶ Σπετσιώτικα καράδια με ἀρχηγούς τοὺς
Γεώργιο Σαχτούρη καὶ Κωνσταντῖνο Μπουκουβάλα ἀντίστοιχα,
ποὺ ἐπλευσαν γιὰ βοήθεια τῶν Κασιωτῶν μετὰ τὴν εἰδηση τῆς
καταστροφῆς, ἦταν πλέον δῶρον ἄδωρον γιὰ τοὺς δυστυχεῖς Κα-
σιώτες! Ὁ ἴδιος ο ἀντιναύαρχος Σαχτούρης ἐγράψε στὸ ἡμερολό-
γιό του 15 περίπου μέρες μετὰ τὴν καταστροφή τῆς Κάσου, ὅταν
ἐφθασε στὸ νησί:

*«Επαηλουμένης τῆς Κάσου παρὰ τῶν κατὰ τὴν
Κρήτην Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων, ἐδραμον εἰς
βοήθειάν τῆς με τριάκοντα πλοία. Ἀλλὰ τὸ κα-
λὸν οὐκ ἔστι καλὸν εἴν μὴ καλῶς γίνεται. Ἡ εκ-
στρατεία αὕτῃ ἐγίνε πολλά ἀργά, καὶ οπότεν τὰ
πλοία ἐφθασαν εἰς τὴν Κάσον ἡ Νήσος ἦτον κα-
τεδαφισμένη ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν προ ἡμερῶν. Καὶ
ὄχι μόνον ἐχάσαμεν τὴν νήσον ἥτις ἦτο μία προ-
φυλακή εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὸν στόλον τοῦ
Μεχμέτ-αλή, ἀλλὰ καὶ ἐδώσαμεν εἰς τούτον υπέρ
τὰ 30 πλοία καὶ υπέρ τοὺς 300 ναύτας δια νὰ μας
πολεμούν ὕστερον. Καὶ οὕτως θέλει ἀκολουθῇ
πάντοτε οπότεν τὰ πράγματα δὲν γίνονται ἐν
καιρῷ, ἀν ἡ ἐκστρατεία αὕτῃ ἐγίνετο προ 15 ἡμε-
ρῶν, δὲν ἠμποροῦσαμεν καὶ τὴν Νήσον με τοὺς
κατοίκους τῆς νὰ σώσωμεν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ
ἐχθροῦ νὰ ματαιώσωμεν, καὶ τὰ τούτων ἀρπαχθέν-
τα πλοία νὰ φυλάξωμεν;*

*Ἀλλ' ἔστω ἀνάθεμα εἰς τοὺς ἀντάρτας τῆς Διοι-
κήσεως οἵτινες ἐφερον εἰς κίνδυνον τὴν Πατρίδα
καὶ ἐκάμαν πολλοὺς πατριώτας νὰ ἀπελπισθοῦν
δια τὴν σωτηρίαν τῆς ἡ νὰ δώσουν ὅλην τὴν τὴν*

17. Τὸ ἐγγράφο ἔχει ἡμερομηνία 10 Ἰουνίου 1824 καὶ δημοσιεύεται στὸ Ν.Γ. Μαυρή (1937), ὁ.π., σ. 76-77.

προσοχήν εις αυτούς μόνον έως να τους καταβάλλουν, και ούτω έλαβον καιρόν οι εχθροί να κάμουν τους καθ' ημών σκοπούς των τόσον εις την Κάσσον καθώς και επομένως εις τα Ψαρά»¹⁸.

Η κινητοποίηση επομένως των Υδραϊκών και Σπετσιώτικων πλοίων, εκτός από τη χρηματική σπατάλη και την απώλεια πολύτιμου χρόνου – τα Ψαρά είχαν εν τω μεταξύ καταστραφεί κι αυτά – έδειξε, ότι η Διοίκηση και οι πρόκριτοι της Ύδρας και των Σπετσών μπορούσαν ν' αρματώσουν τα πλοία τους και χωρίς το δάνειο. Αυτό συνάγεται από το γεγονός, ότι όταν τα πλοία τους ξεκίνησαν για την Κάσο το πολυσυζητημένο δάνειο δεν είχε ακόμη φθάσει από το εξωτερικό¹⁹. Τα χρήματα λοιπόν δεν ήταν ο πρωταρχικός λόγος που εμπόδισε τον ελληνικό στόλο να πλεύσει έγκαιρα για βοήθεια των Κασσιωτών. Ο βασικός ίσως λόγος αναφέρεται σε επιστολή που έστειλαν οι πρόκριτοι της Ύδρας στις 23 Ιουνίου 1824 προς το Βουλευτικό σώμα. Στην επιστολή τους διαμαρτύρονταν με τα παρακάτω αξιοπρόσεκτα λόγια, όταν βέβαια οι Υδραίοι αισθάνθηκαν ότι ο κίνδυνος να καταστραφεί και το δικό τους νησί ήταν πολύ κοντά:

«Αι καταχρήσεις των νόμων και όχι η έλλειψις πόρων εις την Ελλάδα προξένησε την γενικήν ανοικονομίαν και από την ανοικονομίαν δεν εδοθηθήσαν εν καιρώ η Κρήτη και η Κάσος και τα Ψαρά, μέρη σημαντικώτατα της ελληνικής δυνάμεως· κινδυνεύει δε το Αιγαίον πέλαγος όλον και η νήσος μας αυτή κινδυνεύει, αν δεν δοθηθής εν συντόμω και σημαντικώς»²⁰.

18. Γεωργίου Σαχτούρη, αντιναύαρχου (1890), Ιστορικά Ημερολόγια του ναυτικού αγώνος του 1821. Εκ των πρωτοτύπων ημερολογίων αυτού. Έκδοσις Σπυρ. Κουσουλινός. Εν Αθήναις, Τυπογραφείον και Βιβλιοπωλείον Κουσουλινού και Αθανασιάδου. (Επανεκδόση: Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1975), σ. 23–24. Πρβλ. και Τρ. Ευαγγελίδου και Μ. Μιχαηλίδου–Νουάρου (1935), ό.π., σ. 97. Επίσης Ελένη Κούγκου, «Η καταστροφή της Κάσου», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1975, σ. 348 (σ. 345–349). Βλ. ακόμη «Απομνημονεύματα» του Κ. Κριτοβουλίδου (1859), τα οποία δημοσιεύονται στο έργο: Ζαμπελίου και Κριτοβουλίδου, Ιστορία των επαναστάσεων της Κρήτης, συμπληρωθείσα υπό Ι.Δ. Κονδυλάκη. Αθήνα 1893. (Επανεκδόση υπό Νικ. Βαρδινογιάννη, εφοπλιστού, Αθήνα 1971), σ. 586–593.

19. Για το περιβόητο δάνειο, βλ. Αναστασίου Λιγνάδη (1970), Το πρώτον δάνειον της Ανεξαρτησίας. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου.

20. Δημοσιεύεται στο Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό.π., σ. 117.

Οι Κασιώτες αγωνιστές του 1821–1827 πέθαναν στο σύνολό τους πικραμένοι από την απροθυμία και αδιαφορία των εκπροσώπων του ελεύθερου ελληνικού κράτους ν' αναγνωρίσουν τις θυσίες των κατοίκων του νησιού τους. Στις 22 Φεβρουαρίου 1844 ένας από τους πληρεξουσίους της Κάσου στην «εν Αθήναις της Τρίτης Σεπτεμβρίου Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως», προφανώς ο καπετάν Ν. Γρηγοριάδης, τόνισε σε σχετική συνεδρίαση, μεταξύ των άλλων και τ' ακόλουθα:

«Η νήσος Κάσος εκατοικείτο προ της επαναστάσεως από χιλιάς περίπου οικογενείας, και είχε ναυτικόν διακεκριμένον. Έλαβε και αυτή κατά την αρχήν της επαναστάσεως μέρος εις τον αγώνα, και γενναίως αντισταθείσα κατά του εχθρού δια του ναυτικού της, συνετέλεσε μέγας υπέρ της ανεξαρτησίας της πατρίδος. Δια την θέσιν της ως προς την Ελλάδα υπήρξεν ο φύλαξ των μερών της ανατολικής θαλάσσης. Την ιδίαν νήσον φυλάττοντες οι Κάσσιοι προσέτρεχαν συγχρόνως, δοηθύντες και συναγωνιζόμενοι μετά των άλλων ελληνικών στόλων, μη λαβόντες ποτέ ουδεμίαν από την Κυβέρνησιν αποζημίωσιν ή συνδρομήν... Το 1824 έτος, το οποίον ανήγγειλε την καταστροφήν των Ψαρών, επέφερε και της Κάσσου και του ναυτικού της την καταστροφήν. Οι δε διασωθέντες εντός της Ελλάδος, διασκορπισθέντες εις τα διάφορα μέρη αυτής, ηγωνίσθησαν και ούτοι μέχρι τέλους του αγώνος εντός των πολεμικών ελληνικών πλοίων. Διεσπαρμένοι ήδη εις τας νήσους του Αιγαίου κατώρθωσαν πάλιν δια της διακρινούσης αυτούς φιλεργίας και ικανότητος, να έχωσιν εκατόν πλοία με ελληνικήν σημαίαν, εκτός εκείνων, τα οποία κατεσκεύασαν οι μεταδάντες πάλιν εις την νήσον Κάσσον υπό σημαίαν τουρκικήν.

Αι επί του αγώνος Κυβερνήσεις ουδεμίαν ποτέ έδωσαν συνδρομήν εις αυτούς εκτός τινών πολεμοφοδίων, τα οποία εκ της Κρήτης έλαβον, ούτε ποτέ ηνόχησαν με απαιτήσεις των αυτών· έχοντες εισέτι τους περί των θυσιών των λογαριασμούς ανεπιθεωρήτους· αλλά και μετά ταύτα ουδεμία περιποίησις προσηνέχθη εις αυτούς από την Κυβέρνησιν. Εζήτησαν πολλάκις να τοις δο-

θώσι τα μέσα να συνοικισθώσιν εντός παραλίας
τινός ή νήσου της ελευθέρας Ελλάδος, αλλ' εστά-
θη δυσκατόρθωτον.

Ενώ δε επί του αγώνος είχε στόλον ολόκληρον και
έχασε τόσους κατοίκους εις τας διαφόρους ναυμα-
χίας, μόλις εις εξ αυτών ο σεβάσμιος γέρων πληρε-
ξούσιος εντός της συνελεύσεως, όστις ήτον τότε
ναύαρχος, έλαβε τον βαθμόν του σημαιοφόρου, και
εις μίαν μόνην χήραν δίδεται σύνταξις μικρά...»²¹.

Η δικαιολογημένη πικρία της γενιάς των αγωνιστών Κασιωτών του 1824, για το ανεκπλήρωτο αίτημά τους να δικαιωθεί έμπρακτα ο αγώνας τους εκ μέρους της ελληνικής Πολιτείας, – σε αντίθεση με τ' άλλα τρία ναυτικά νησιά της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών που έτυχαν ειδικής μεταχείρισης– δεν αποθάρρυνε ούτε τους ίδιους ούτε τις αμέσως επόμενες γενιές Κασιωτών ν' αγωνίζονται για ελευθερία και ένωση με τη μητέρα Ελλάδα. Με τον ίδιο επίσης ζήλο οι Κασιώτες επιδόθηκαν στην ανοικοδόμηση του τόπου τους και στην αξιοθαύμαστη εξασφάλιση προϋποθέσεων για κοινωνική πρόοδο, πολιτισμό και ευημερία, που συνεχίστηκε με αμείωτο ρυθμό καθόλη τη διάρκεια του περασμένου και την πρώτη δεκαετία του παρόντα αιώνα²².

Η Κάσος, επομένως, έζησε και μετά την καταστροφή του 1824 και ασφαλώς ζει ακόμη. Απόδειξη αυτού είναι, ότι σήμερα γιορτάζουμε με λαμπρότητα εδώ πάνω σ' αυτό το ηρωικό νησί τα 170 χρόνια από το Ολοκαύτωμα της Κάσου! Στην εξαιρετική τιμή που μου έκανε ο Δήμος της Κάσου να με προσκαλέσει να μιλήσω σ' αυτή και γι' αυτή τη σημαντική επέτειο της νεότερης ελληνικής ιστορίας, θα ήθελα πολύ σύντομα, ως Κασιώτης που έζησα εδώ και αποφοίτησα από το εξατάξιο Γυμνάσιο της Κάσου, να τελειώσω με τις ακόλουθες επισημάνσεις:

21. Βλ. ολόκληρη την αγόρευση του ενός από τους δυο πληρεξουσίους της Κάσου στην Εθνική Συνέλευση του 1843–44 Νικ. Γρηγοριάδου (ο άλλος πληρεξούσιος ήταν ο Νικ. Ιουλίου ή Γιούλιος ή Μπουρέκας) στα *Πρακτικά της εν Αθήναις της Τρίτης Σεπτεμβρίου Εθνικής των Ελλήνων Συνελεύσεως*, εκδοθέντα δημοσία δαπάνη, Εν Αθήναις εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου τω ΑΩΜΔ' έτει από Χ.Γ. Ανατύπωση «Ποντίκι» 1993, σ. 564–565.

22. Βλ. πρόχειρα για τον περασμένο αιώνα Μ. Μαλλιαράκη, δικηγόρου (1894), *Επίτομος περιγραφή της νήσου Κάσου*. Και η περί αυτής επιστολή του Γάλλου περιηγητού Σαδαρή. Εν Αλεξανδρεία, Τυπο–Λιθογραφείον Ι.Κ. Λαγουδάκη. (Φωτογραφική αναπαραγωγή της πρώτης έκδοσης από την «Εταιρεία Κασιακών Μελετών». Αθήνα, 1992). Επίσης Ν.Γ. Μαυρή (1970), «Η Κάσος κατά τα έτη 1877–1880», *Δωδεκανησιακόν Αρχείον*, τόμος πέμπτος, σ. 91–95.

Οι σημερινοί Κασιώτες και Κασιώτισσες αισθάνονται πολύ υπερήφανοι για την πλούσια ιστορία του τόπου τους και για τη συμβολή των προγόνων τους στον απελευθερωτικό αγώνα του έθνους μας. Όσοι Κασιώτες και Κασιώτισσες δεν είναι παρόντες σήμερα εδώ στις εκδηλώσεις που οργάνωσε ο Δήμος της Κάσου, επειδή ζουν μακριά από το νησί – και δυστυχώς αυτοί είναι πολλοί – έχουν στραμμένη τη σκέψη και φαντασία τους σ' αυτόν εδώ τον τόπο – επιτρέψτε μου να πω – τον «ιερό τόπο» για κάθε Κασιώτη και Κασιώτισσα! Ταυτόχρονα, οι άνθρωποι αυτοί νοσταλγούν γρήγορα να έρθουν στο νησί τους, να χαρούν τους δικούς τους – όσοι λίγοι κατοικούν εδώ –, τα σπίτια τους, να ζήσουν τις παραδόσεις, τα τραγούδια, τους χορούς, γενικά τα ήθη και έθιμα, την ποιμενική ζωή, τη θάλασσα, κ.ά.π.

Όπως όμως οι ίδιοι οι Κασιώτες αγωνιστές του 1821–1827 και οι γενιές που τους ακολούθησαν, οι σημερινοί Κασιώτες και Κασιώτισσες επιθυμούν διακαώς να δουν και να ζήσουν στον τόπο τους την έμπρακτη φροντίδα και υποστήριξη της ελληνικής Πολιτείας. Η εκπλήρωση αυτής της επιθυμίας καθίσταται άκρως απαιτητική για ορισμένους τουλάχιστο τομείς της καθημερινής κοινωνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας των κατοίκων του νησιού. Και αυτό, γιατί όπως είναι γνωστό, οι διεθνείς κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, αλλαγές και ανακατατάξεις που συμβαίνουν μεταξύ κέντρου και περιφέρειας δεν ελκύουν ούτε ευνοούν τους ιδιώτες ν' αναπτύξουν σημαντικές πρωτοβουλίες (μη κερδοφόρες) σε μέρη, τα οποία – όπως η Κάσος – είναι απομεμακρυσμένα από τις αστικές περιοχές. Ταυτόχρονα όμως ο σύγχρονος Κασιώτης και η Κασιώτισσα ελπίζει, ότι η πλήρης συμμετοχή της πατρίδας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργεί προϋποθέσεις και συνθήκες ευνοϊκές για την ανάπτυξη του ελληνικού ακριτικού χώρου, άρα και της Κάσου. Πιστεύει όμως απόλυτα και ασφαλώς δικαιολογημένα, ότι αυτές οι συνθήκες θ' αρχίσουν να διακρίνονται και πραγματοποιούνται μόνο όταν ολοκληρωθεί η κατασκευή του λιμανιού της Κάσου.

Θα ήταν μια πολύ μεγάλη προσφορά στη μνήμη των ηρωικώς πεσόντων Κασιωτών αγωνιστών, αν όλες οι προσπάθειες και ενέργειες της κρατικής εξουσίας, του Δήμου Κάσου και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας συνέκλιναν στην αποπεράτωση του λιμανιού της Κάσου. Και αυτό, γιατί τόσοι αγώνες και προσδοκίες για μια πατρίδα πραγματικά ελεύθερη και ευημερούσα θα δικαιωθούν όχι με υποσχέσεις ή ημιτελή έργα, αλλά με υπεύθυνο σχεδιασμό και εφικτή, γρήγορη και αποτελεσματική εκτέλεση σύγχρονων ανα-

πτυξιακών έργων, ένα από τα οποία είναι και το λιμάνι της Κάσου. Η αποπεράτωση αυτού του έργου θα ελαττώσει χωρίς αμφιβολία το χάσμα που παρατηρείται σήμερα μεταξύ μητροπολιτικού-αστικού κέντρου και ακριτικής Κάσου.

Ο σημερινός εορτασμός του Ολοκαυτώματος της Κάσου, στον οποίο μετέχουν και τιμούν εκλεκτοί εκπρόσωποι της ελληνικής Πολιτείας και του Κοινοβουλίου, της Εκκλησίας, των Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς και των φίλων της Κάσου, σίγουρα ενισχύει την πεποίθηση και ενδυναμώνει την ελπίδα, όλων των Κασιωτών «αυτοχθόνων» και «ετεροχθόνων», ότι τα θέματα και προβλήματα που απασχολούν το ακριτικό νησί της Κάσου θα τύχουν ευνοϊκής αντιμετώπισης και γρήγορης επίλυσης απ' όσους μπορούν και οφείλουν να το πράξουν.